

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Жезқазған қаласының әкімдігі
Ө.А.Байқоңыров атындағы Жезқазған университеті

Халықаралық XV Байқоңыров оқулары
материалдарының жинағы

**Ғылым, білім және инновация -
“Қазақстан - 2050”
стратегиясын жүзеге асыру
факторлары**

Сборник материалов
Международных XV Байконуровских чтений
**Наука, образование и инновация -
факторы реализации стратегии
“Казахстан - 2050”**

Жезқазған 2015

УДК 001 (0812)
ББК 72,4 (5 қаз)
Қ-18

Ғылым, білім және инновация - "Қазақстан-2050" стратегиясын жүзеге асыру факторлары. Халықаралық XV Байқоңыров оқулары материалдарының жинағы.
- Жезқазған: "ЖезУ" АҚ, 2015. – 418 бет.

Наука, образование и инновация – факторы реализации стратегии "Казахстан-2050".
Сборник материалов Международных XV Байконуровских чтений.
- Жезказган: АО "ЖезУ", 2015, – 418 стр.

ISBN 978-601-283-131-3

Басылым ғалымдардың Ғылым, білім және инновация - "Қазақстан-2050" стратегиясын жүзеге асыру факторлары. Ғылым мен білімнің инновациялық, инженерлік, әлеуметтік және білім инфрақұрылымының даму сатыларындағы мақсаты мен рөлін зерттеу нәтижелерін қамтиды.

Издание включает результаты исследований ученых Наука, образование и инновация факторы реализации стратегии "Казахстан-2050". Цели и роль науки и образования на этапах развития инновационной, инженерной, социальной и образовательной инфраструктуры страны.

Редакциялық коллегия:

Тәкішев Ә. А. (бас редактор)
Жолдыбаев Ш.С. (жауапты редактор)
Абитаева Р.Ш., Аринов Е.Б., Джунусов И.Ш., Биримжанов К.С.,
Ерқоңыр Ә.К., Жаппаров Қ.Т., Кашкинбаева З.Ж., Мырзалы Г.Ж.,
Саменова С.Н., Турсинбаева К.С., Үмбетова А.Қ.

ISBN 978-601-283-131-3

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі "Ө. А. Байқоңыров атындағы Жезқазған университеті" АҚ Ғылыми кеңесінің ұсынысымен баспадан шығаруға бекітілді

© "ЖезУ" АҚ, 2015

4. Есимов А. Экономический рост аграрного сектора и перспективы развития казахстанского села (статья). Москва, 2003г.

ӘОЖ 37:001.12/18

БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ НЕГІЗГІ ТЕОРИЯЛАР

Умирбекова А.К.

Байқоңыров атындағы Жезқазған университеті

Білім беру дәстүрлі түрде адамның өз өң бойына, өз бейнесіне ұқсасты құру ретінде анықталады. Бұл анықтамада терең діни мағына да болуы және бұл ұғымды аксүйектік мәдени – тарихи тұрғысынан тұжырымдау болуы мүмкін. “Білім беру” деген ұғым өзінің бастамасын ежелгі орта ғасырлардан алады, ол “бейне”, “Құдай бейнесі” ұғымдарымен байланысады. Адам Құдайға ұқсатылып жаратылған және бұл бейнені түсіну, оған жету, сол бейнені ұстану білім беру ретінде (қазір де православты христиандар дінінде) түсіндірілген. Адамның өзі құндылық болған Қайта өрлеу дәуірінен бастап білім беру адамның өзін - өзі дамыту, мәдениетке тартылу, оған ену, басқа адамдармен қарым-қатынас жасау әдісі ретінде қарастырылады. Білім беру өз бейнесін, тұлғасын жасаудың құралы бола бастайды. Бұл жағдай мәдениет бейнесі білім беруде қолданылатын мазмұнға, ұйымдастыру мен әдістерге түседі. К.Д.Ушинский негізгі әдіс – “соқраттық” әдіс, сұрақтар қою әдісі, әдістің бұл түрі оқушыларға ой қозғау барысында жауапты өздері табуға мүмкіндік береді [1].

Еуропада, Ұлыбританияда, АҚШ-та кеңінен таралған education терминінің (образование дегенді білдіреді) “образ” деген түбірі жоқ, алайда білім беру процесіне қатысушылардың өзара әрекеттесуінің барлық аспектілерін қамытып, ол мазмұны бойынша кең ұғым болып табылады. Сол себепті білім беру оның мәдени сәйкестілігіне байланысты қоғамның әлеуметтік – мәдени құндылықтарын интернационалдандыру ретінде оқыту мен тәрбие берудің өздерін қосады. Сонымен бірге, оқыту мен тәрбие берудің өзара байланысы бұл процесте ажыратылмайды. “Тәрбие беру де, білім беру де ажыратылмайды, - деп Л.Н.Толстой ерекше атап өткен. Білім бермей тәрбие беруге болмайды, ал кезкелген білімнің тәрбиелеуші әсері бар”. Бұл ойды он сегізінші ғасырдың аяғында И.И.Бец ерекше атап өткен. Соған сәйкес, білім беру шын мәнінде сырттан басқарылатын өзін - өзі оқыту болып табылып, яғни мәдениет бейнесі және оны ұдайы өндіру бойынша “Мен” бейнесін жасау үш өзара байланысты тұрғыдан қарастырыла алынады: білім беруші жүйе; “жастардың қазіргі заманда білім беру” немесе нақты адамға білім беру, оның білімділігін назарға ала отырып, осы процестің жеке немесе ұжымдық нәтижесі ретінде қарастырылады [2].

Білім беру мәдениетті ұдайы өндіру ретінде белгілі бір жүйе ретінде қалыптаса алмауы мүмкін болды, оның ішінде әр түрлі ұсак жүйелер жіктелінеді (оқушының жас ерекшелігіне, оқытудың мақсатына, шіркеуге, мемлекетке қатысына байланысты). Педагогикалық психология берілген проблемаларды арнайы қарастырмайды – бұл басқа ғылымдардың пәні, бірақ ол осы жүйенің ішінде, сол жүйеде қалыптасқан жағдайлар контекстінде оқушы (оқитын) мен оқытушының әрекетін зерттейді. Сол себепті, оның ішінде әрекеттесетін субъектілердің өздерін, яғни мұғалім (оқытушы) мен оқушыны (студент) қарастырмастан бұрын білім беру жүйесінің негізгі сипаттамаларын атап өту қажет.

Ең бірінші кезекте, білім беру әлеуметтік институт ретінде күрделі жүйе болып табылатынын атап өтуіміз қажет, ол күрделі элементтер мен олардың арасындағы байланыстарды қамтиды; ұсак жүйелер, басқару, ұйымдастыру, кадрлар, т.б. Бұл жүйе білім берудің алдыңғы деңгейлері мен соңғылары болжамдалатын мақсаттылығымен, мазмұнымен, құрымдалынған оқу бағдарламалары және жоспарларымен сипатталады. Білім беру жүйесінің жүйе құрушы (немесе мағына құрушы) құрастырушы болып білім берудің мақсаты, яғни қоғам өзінің тарихы дамуының берілген сатысында қандай адамды талап етеді және қандай адамды күтетіні болып табылады. Әрбір мемлекетте, ежелгі заманнан бері, білім беру жүйе ретінде сол кездегі нақты қоғамдық – тарихи жағдайларға сәйкес қалыптасты, олар оның дамуының нақты уақыттық кезеңіне сипат берген. Білім берудің қалыптасу тарихы да оның әр түрлі сатыларында ерекше сипат алады (мектептік, орта кәсіптік, жоғарғы оқу орындық).

Адамды оқыту мен дамытудың арасындағы байланыс – педагогикалық психологияның ең бір маңызды проблемасының бірі. Оны қарастыру барысында: а) дамытудың өзі күрделі инволюциялық – эволюциялық алға жылжушы қозғалыс болып табылады, оның жүру барысында адамның өзінде ілгерінді – кейінді интеллектуалдық, тұлғалық, мінез – құлықтық, әрекеттілік өзгерістер жүреді (Л.С.Выготский, Б.Г.Ананьев) [3]; б) дамыту, әсіресе тұлғалық өмірдің өзі тоқтаған сәтіндейін тоқтамайды, ол тек бағыты, қарқындылығы, сипаты мен сапасы бойынша ғана өзгеріп отырады. Дамытудың ортақ сипаттамалары: қайтымсыздық, прогрессрегресс, бірқалыпсыздық, алдыңғының жаңада сақталынуы, өзгеру мен сақталудың бірлігі болып табылады.

Психикалық дамуды анықтаушы факторлар ретінде В.С. Мухина оның алғышарттарын, дамудың шарттары мен байланыстарын және баланың ішкі позициясын қарастырады.

Білім берудің кез – келген жүйесінің негізгі мақсаты – білім алушы (оқушы) тұлғасының дамуы жөнінде айта келе, ең алдымен қазіргі замандағы педагогикалық психологияның негізгі ережелерінің бірін атап өту қажет, оған сәйкес оқыту адамның психикалық және жалпы алғанда, тұлғалық дамуының шарты ғана емес, сонымен қатар оның негізгі және құралы болып табылады. Оқыту мен дамытудың ара қатысының сипаты туралы сұрақ та маңызды. Бұл сұраққа жауап педагогикалық психология үшін өте маңызды.

Бұл сұрақты шешуде әр түрлі көзқарастар бар. Мысалы, олардың бірі бойынша, оқыту дегенімізді дамытудың өзі (У. Джемс, Э. Торндайк, Дж. Уотсон, К. Коффа), алайда, оқыту табиғатын (оқу, үйрету) барлығы өздерінше түсінеді. Басқаларға сәйкес, оқыту – бұл тек қана жетілудің, дамудың сыртқы шарттары. “Даму – мүмкіндік туғызады, оқыту – оны жүзеге асырады” немесе, басқа сөзбен айтқанда, “оқыту дамытудың ең аяғында келе жатыр”. Ж. Пиажеге сәйкес, “баланың ойы белгілі фазалар мен кезеңдерден қажеттілік болғандықтан өтеді, ол баланың оқытылуы, оқытылмауына тәуелсіз” [4].

Отандық психологияда Л.С. Выготский тұжырымдаған және зерттеушілердің көпшілігі құптайтын көзқарасты ұстанады. Бұл көзқарасқа сәйкес, оқыту мен тәрбиелеу баланың психикалық дамуында жетекші рөл ойнайды. “Оқыту дамуды тек қана жуық арада болатын салдар ғана емес, алыс болашақта болатын салдарға ие болады, оқыту тек қана дамудың соңынан ғана, онымен қатарласа жүріп отыра алады, ол дамудың алдына түсіп, оны ары қарай итермелеп, онда жаңа қасиеттер туғызып жүре алады”.

Бұл ереже тек қана отандық психологияда ғана үлкен бетбұрыс емес, сонымен бірге оны АҚШ-та қабылдаған Дж. Брунердің когнитивтік психологиясы үшін үлкен бетбұрыс болды. Брунер атап өткендей, “... ғылым негіздерін оқытуда, ең қарапайым деңгейдің өзінде, баланың танымдық дамуының табиғи ағымына кезсіз еріп отыруына болмайды. Оқыту осы дамытудың жетекші факторы бола алады, ол оқушыға қызықты және әлбетте жүзеге асырылатын мүмкіндіктерді пайдалана алып, өз дамуын қарқынды түрде жүргізу мүмкіндігін ұсынады”. Л.С. Выготскийдің тезисі бойынша, оқыту мен дамыту – біртұтас оқыту дамытуды озып өтіп, оны стимулдайды, және дәл сол уақытта оның өзі актуалды дамуға сүйенеді.

Осыдан барып, оқыту “кешегі күнге емес, бүгінгі күнге бағыттануы” тиіс. Бұл ереже оқытуды ұйымдастырудың барлығына, жалпы педагогика үшін маңызды.

Дамудың қарастырылған проблемелері біркатар сұрақтардың жауабы болып отыр: тұлғаның психикалық дамуының жалпы бағыттары қандай, оның қозғалтушы күші не, дамудың әлеуметтік жағдаяты қандай, ол қандай негізгі бағыттар бойынша жүреді. Кез – келген тип бойынша жүзеге асырылатын оқыту, егер ол басқарылатын және өзінің негізгі мақсаты – оқушы тұлғасын дамытуға, оның психикалық дамуына қол жеткізгісі келсе, осы сәттердің барлығы ескере алмауы мүмкін емес.

Жалпығылымдық анықтама бойынша, даму дегеніміз материямен сананың жалпыға ортақ қасиеті. Ол бір мезгілде үш қасиетпен: өзгерістердің даму үстіндегі объектісінде болып жатқан бағыттанулар және заңдылықтармен, қайтымсыздықпен сипатталады. Бұл жерде оның негізгі сипаттамасының бірі – уақыт, нақтырақ айтқанда, уақыт бойында созылмалылығы, ол дамудың бағытын анықтайды. Г. Гегельдің даму бағытын “абстрактіден нақтыға” қозғалыс ретіндегі дамудың бағыты деп (жалпы рухтың) анықтауы – Г. Спенсердің еңбектерінде дамудың ортақ заңының күшіне ие болған. Ол психикалық дамуды тұжырымдау үшін өте маңызды. Бұл жалпыдан жекеге даму туралы ой Я.А. Коменскийдің оқыту жүйесіндегі негізін қалаушы табиғи сәйкестілік принципінің негізінде алынған болатын, “... табиғат барлығын көлемі бойынша мардымсыз, бірақ ішкі қуаты бойынша күшті бастаулардан алады ... табиғат өзінің жалпыға білім беру қызметін ортақтан бастайды және жекемен аяқтайды”.

Ақыл – ой дамуының ортақ заңдарын талдай келе, З.И. Чуприкова оны, біріншіден, когнитивті құрылымдардың жүйелі ұйымдастырылуымен, когнитивтік схема – көрсеткіштермен, екіншіден, кез – келген басқа жүйе сияқты, когнитивті – көрсеткіштік құрылым да дамиды, яғни ой – сңбегінің дамуы жалпыға ортақ даму процесінің жеке көрінісі, ол да жалпыдан жеке заңынан бағынады деген тұжырыммен сәйкестендіреді.

Психикалықтың да, атап айтқанда, адамның ой еңбегінің дамуы, тұлғаның жалпы дамуымен салыстырылмауы тиіс. “Тұлға мен психика бірлікте болса да салыстыруға келмейтіні сияқты, тұлғаның дамуы (қоғамдық қатынастардың субъекті, индивидтің жүйелі әлеуметтік сапасы ретінде) мен психиканың дамуы бірлік құрайды, алайда олар тепе – теңдік құрамайды”.

Қарама – қайшылық категориясы диалектикадағы ең басты категория екені белгілі (Г. Гегель, Ф. Энгельс). Г. Гегель қарама – қайшылықты дамудың ішкі импульсі ретінде қарастырған. Қарама – қайшылық категориясын отандық психологияда оның қозғушы күштерін талдау барысында психикалық дамудың сипаттамасына кіргізеді (А.Н. Леонтьев, А.В. Запорожец). Бұл күштер әр түрлі қарама – қайшылықтармен сипатталады: адамның сұранысы мен сыртқы жағдайлар; дамып келе

жатқан қабілеттіліктер мен әрекеттің ескі формаларымен; жаңа әрекеттің тудыратын жаңа сұраныстары мен оларды қанағаттандырудың мүмкіндіктерімен; әрекеттің жаңа талаптары мен әлі қалыптаспаған біліктер арасындағылармен, жалпы алғанда жаңа мен ескінің арасындағы диалектикалық қарама-қайшылықтар [5].

Басқа сөзбен айтқанда, адамның психикалық дамуындағы қозғаушы күш болып оның меңгерген білімінің, дағдысы, қабілеті мен мотивтер жүйесінің даму деңгейі мен оның қоршаған ортамен байланысының түрлері арасындағы қарама-қайшылықтар болып табылады.

Психикалық дамудың қозғаушы күштерін осылайша түсінуді Л.С.Выготский тұжырымдаған болатын. Бұл жерде психикалық дамуы тұлғаның ілгерінді сапалық өзгеруі ретінде дәлелденеді, оның барысында оларда әр түрлі динамика мен жас ерекшеліктеріне байланысты жаңа өзгерістер қалыптасады. “Жас ерекшеліктерге байланысты өзгерістер деп тұлғаның қалыптасуы мен әрекетінің жаңа типін, берілген жас ерекшелік сатысында алғашқы пайда болған және ең маңызды және негізінде баланың санасын, оның қоршаған ортасына көзқарасын, оның сыртқы және ішкі өмірін, яғни берілген уақытта оның дамуының барлық ағымын анықтаушы оның психикалық және әлеуметтік өзгерістерін түсіну қажет”.

Даму баяу, бірқалыпты немесе қызу жүре алады. Л.С.Выготскийдің анықтамасы бойынша, революциялық кей жағдайларда апаттық сипатта бола алады. Күрт алға басулар, қарама-қайшылықтардың шиеленісуі, дамудағы бұрылыстар “шиеленіскен дағдарыс формасын” қабылдай алады. Л.С.Выготский бойынша, психологияда дағдарыстық кезеңдердің бес түрі белгілі. Жаңа туған нәресте дағдарысы дамудың ұрықтық кезеңін нәрестелік жастан бөледі.

Бір жас дағдарысы – нәрестелік жасты ерте балалық шақтан бөледі. Үш жастың дағдарысы – бұл ерте балалық шақтан мектепке дейінгі жасқа көшу. Жеті жастың дағдарысы мектепке дейінгі жастан мектеп жасының арасындағы қосушы буын болып саналады. Ең соңында, он үш жастың дағдарысы – бұл мектеп жасынан пубертаттық жасқа көшудегі дамуда үлкен өзгеріспен сәйкес келеді. Бұл жерде дамудың салыстырмалы, бірқалыпты және шұғыл өзгерістеріндегі сәттердің біршама кезектесуінің ортақ схемасы тұрақты болып қалады. Бұл жағдайда дағдарыстардың баланың өмір сүру жағдайында орын алатын өзгерістермен байланысты екеніне назар аудару қажет, мысалы оның мектепке дейінгі балалық шағынан мектепке оқу кезіндегі балалық шағына көшуімен байланысты.

Л.С.Выготский педагогикалық психология үшін өте маңызды “дамудың әлеуметтік жағдаяты” ұғымын кіргізді. Дамудың әлеуметтік жағдайы бала мен әлеуметтік ортаның қарым-қатынасының белгілі бір жүйесі болып табылады, ол даму процесінің мазмұнын, бағытын және жаңадан пайда болған негізгі өзгерістермен байланысты оның орталық бағытының қалыптасуын анықтайды. Бұл жүйенің өзгеруі жас ерекшеліктерінің өсімінің негізгі заңын айқындайды. “Осы заңға сәйкес, баланың белгілі бір жаста дамуы қозғаушы күштер ішкі қажеттілік пен дамудың әлеуметтік жағдаятының күшін жоғалтуын анықтай отырып, осы жаста дамудың барлық даму негіздерін теріске шығару күйзелтуге сөзсіз әкеліп соғады, дамудың берілген дәуірінің аяқталуы келесі немесе жоғары жас ерекшеліктің сатыға ауысқанын анықтайды”.

Осымен қатар, Л.С.Выготский әр уақытта психикалық даму – бүкіл тұлғаның біртұтас дамуы деп үнемі ерекше атап өтеді. Баланың әлеуметтік өмір шындығына қатынасы ретінде дамудың әлеуметтік жағдаяты деген ұғымға осы қатынастарды жүзеге асырушы құралдарды – жалпы әрекет пен жетекші әрекеттің нақты түрлері де кіреді, атап айтқанда, Л.С.Выготский бойынша, “әрекеттің кейбір түрлері берілген кезеңде жетекші болады және тұлғаның ары қарай дамуында үлкен маңызы болады, басқалары – азырақ. Кейбіреулері дамуда басты рөлді ойнайды, басқалары – бағынышты рөл ойнайды”.

1. Педагогика. Алматы, Абай атындағы педагогикалық университеті – 2003.
2. Андреев А.А. Педагогика высшей школы (новый курс). М. 2002.
3. Мұқанова Б.Ы., Төлеубекова Р.Қ Педагогика – А., 2003.
4. Әбиев Ж., Құдиярова А. Педагогика. - А., 2004.
5. Педагогика. Оқулық. Алматы, 2005.

ӨОЖ 82.0:37.016;82:37.016

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫ ДАМУ

Умиртаева А.Н.

Жезқазған қаласы, №13 жалпы орта білім беретін мектебі

Мектептің тірегі де, жүрегі де, білімнің тұтқасы да – мұғалім. Бала тағдыры қолына сеніп тапсырылып отырған басты тұлға да ұстаз екені де баршаға белгілі. К.Д.Ушинский пікірін П.Ф.Каптерев одан өрі дамыта отырып, педагогикалық үрдіс оқушы мен мұғалімнің бірлескен әрекеті: бір жағынан, бұл

<i>Телеуқызы Б.</i> Условия правомерности необходимой обороны, относящиеся к защите	368
<i>Туребекова Г.З., Наукенова А.С., Жарылкасын П.М., Багова З.И., Пусурманова Г.Ж.</i> Пути утилизации серы - отхода нефтедобычи тенгизского месторождения	371
<i>Туребекова Г.З., Сагитова Г.Ф., Тәжібай Е.А., Наукенова А.С.</i> Пути улучшения прочности связи резины к вискозному текстильному корду	374
<i>Турсинбаева К.С., Снитич О.В.</i> организация экскурсионно-краеведческой работы в школе (на примере 8-х классов)	376
<i>Укибаева Г.К.</i> Экономические механизмы функционирования сельскохозяйственных формирования	380
<i>Умирбекова А.К.</i> Білім беру мазмұнын қалыптастырудағы негізгі теориялар	383
<i>Умиртаева А.Н.</i> Бастауыш сыныптарда әдебиеттік оқу пәнінде шығармашылықты дамыту	385
<i>Уржанов А.</i> Ұлытау: қазақ мемлекеттілігінің сабақтастығы	387
<i>Федченко Н.М.</i> Создание ситуации успеха - как условие гуманизации обучения в начальной школе	390
<i>Халманова Б., Ауезова Х.Т.</i> Студенттердің оқу процесіне бейімделу деңгейінің жаңаша жүйесін айқындаудағы педагогикалық шарттар	393
<i>Халмурзаева Г.А.</i> Инновационные формы обучения на уроках английского языка как средство повышения результативности обучения	395
<i>Хамит А.Ж¹., Досмағұлова Қ.Қ¹., Хусайынова С.Ж².</i> ЖОО инновациялық технологиялармен оқытуда құзыреттіліктерді қалыптастырудың педагогикалық негіздері	397
<i>Хамитова Г.Ж.</i> Жерасты кеніштерде бекіту жұмыстарын механикаландыру	400
<i>Хасанова Н.Я., Зазерская Е.В.</i> Инновационные методы обучения на уроках иностранного языка в колледже	403
<i>Хван Г.М.</i> Формирование функциональной грамотности на уроках в начальной школе через внедрение образовательных технологий	405
<i>Шаханова А. М.</i> Экономическое развитие ирана в условиях международных санкций (изучение опыта ирана для экономической перспективы Казахстана)	408
<i>Шикалова Л.А.</i> Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках в начальной школе	411
<i>Мазмұны</i>	414

